

Bulgarian Language and Literature in Primary School
Обучението по български език и литература в началното училище

МОДЕЛИ НА УЧЕБНИ СИТУАЦИИ ЗА РАБОТА С ВЪЛШЕБНА ПРИКАЗКА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Калина Йочева

Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“

Резюме. В статията се представят апробирани в началното училище модели на учебни ситуации за изучаване на вълшебна приказка. Структурата на предложените модели е подчинена на съвременните условия за преподаване, които налагат необходимостта от прилагането на методи и подходи при изучаване на вълшебна приказка, съчетаващи интереса на учениците към жанра, теоретичните акценти в изследванията, методическите характеристики на приложението им и възможностите на интерактивните методи.

Keywords: fairy tale, primary school, interactive methods

В продължение на векове приказката е функционирала в обществото като ефективен модел на поведение, като текст, запознаващ младите членове на това общество с нормите и ценностите, наследени от предците и затова имащи задължителен характер.

Съвременното образование се свързва с нови условия на преподаване, които налагат необходимостта от прилагането на методи и подходи при изучаване на вълшебна приказка, съчетаващи интереса на учениците към жанра, теоретичните акценти в изследванията, методическите характеристики на приложението им и възможностите на интерактивните методи. Тези условия са в две основни направления: теоретико-приложни (методически) и информационно-технологични.

Теоретичните основи на новия модел за литературно образование са ясно обосновани от Р. Йочева и предполагат актуален подход не само към фолклорните, но и към художествените жанрове. В проекта за изучаване на приказка Р. Йочева включва следните основни компоненти: тема, мотиви; главен герой; сюжет; жанрова природа – връзка между типа персонаж, сюжета и логиката на неговия строеж, представи за ценност и послание на приказката.¹⁾

В модела са дефинирани основните характеристики на вълшебната приказка, изведени от теоретичните постановки на изследователите ѝ и разгра-

ничаващи фолклорния от художествения текст, обособени са типологичните акценти в структурата, а представянето им е функционализирано с оглед на литературнообразователния процес в училище. Допълнително е предложена адаптация на този модел за целите на изучаване на фолклорния нарративен жанр в началното училище.

Предложена е и модерна макроструктура на урока по литература, освобождаваща педагозите от механичното придържане към догматични образци и следването на задължителни етапи при реализиране на целите във всеки конкретен урок. Условното разграничаване на компонентите на урока като *учебни ситуации* провокира творческото мислене на учители и ученици и създава условия за спокойно и конструктивно дидактическо общуване в процеса на обучението.

Целите на урока са групирани така, че максимално да облекчат усилията на началните учители при представяне пред учениците на новите знания и при формирането на умения за работа с текста. Диференцирането на целите на информативно-познавателни, комуникативнопрактически и възпитателни създава предпоставки за по-ясна формулировка на учебните задачи, предвидени за решаване в урока, с оглед постигане на конкретните за всеки урок задачи.

Второто условие за промяна в модела на работа е развитието на информационните технологии, което предлага възможности за активизиране на учениците в процеса на обучение, за повишаване на мотивацията им за учене и за стимулиране на познавателния им интерес. Новите пътища за достъп до информация сериозно разширяват ресурсите за получаване на знания с различно ниво на достоверност, което извежда на преден план въпроса за подготовката на учениците за селективен подход към огромния корпус информация, с който се сблъскват ежедневно.

Учебната ситуация като структурно звено на урока представлява „относително завършена част от урока, която има свой вътрешен център и определени, неповтарящи се в рамките на цялото функции: да подготви учениците за възприемане на темата и да аргументира необходимостта от изучаването ѝ; да открие тезиси по темата и да ги обоснове; да ги обобщи“²⁾

Учебните ситуации, описани в текста, са приложими във всички типове уроци по литература в началното училище. Проблемната и тематичната им насоченост позволяват те да бъдат използвани и във всеки от макроструктурните компоненти на урока: актуализация, работа с нов материал, приложение. По тази причина не е коректно ангажиране с приложението им в урок от конкретен тип, а е препоръчително те да се разглеждат като относително дискретни единици, които могат да бъдат пренесени от урок в урок в зависимост от конкретните урочни цели.

Предложените учебни ситуации са апробирани в уроци за извънкласно четене и в уроци за обобщение и преговор, тъй като този тип уроци имат относително по-свободна структура и дават по-голяма възможност за провокиране на активността на учениците.

Апробираните учебни ситуации имат следните общи характеристики:

1. Базирани са върху съвременния методически модел за работа с фолклорни текстове.
2. Работи се върху вълшебна приказка.
3. Използват се интерактивни методи на работа.
4. При подбора на текстовете са отчетени читателските предпочитания на учениците.
5. Текстът задължително се представя първо от учителя.
6. Всички ученици разполагат с хартиен вариант на текста, по който се работи.
7. Интерактивните методи, прилагани в учебните ситуации, не са алтернатива на традиционните методи за работа, а допълнение към тях.

Наред с общите моменти при конструиране на учебните ситуации са налице и редица различия. В противоречие с доминиращото в практиката мнение, че интерактивните методи са свързани преди всичко с използване на компютър, мултимедийна презентация, интерактивна дъска и т.н., някои от предложените учебни ситуации са изпълними без наличието на технически средства. От гледна точка на необходимостта от техническо обезпечаване апробираните учебни ситуации могат да се разделят на три типа:

1. без използване на технически средства;
2. с използване на компютър;
3. с използване на компютър и интернет.

Учебни ситуации 2 и 3 могат да бъдат реализирани в различни варианти, в зависимост от техническата обезпеченост – чрез работа на учениците само с компютър или чрез работа с компютър и интернет. В първия случай е необходимо софтуерът, който се използва в учебната ситуация, да е инсталиран на всички учебни компютри. Във втория случай това не е необходимо, разчита се на достъп до интернет и се работи във виртуална среда. И двата варианта имат своите предимства и недостатъци. Когато учениците работят с инсталиран на училищните компютри софтуер, изпълнението на задачата не зависи от допълнителни ограничения (например некачествен достъп до интернет). Също така учениците не са подложени на риска от посещение на неподходящи сайтове. От друга страна обаче, този вариант е с много по-висока степен на „лабораторност“ и не дава възможност за формиране на умения за търсене на информация в мрежата. Работата във виртуална среда дава много повече възможности на учениците, по-привлекателна е за тях и е по-близка до реалните условия на игра с приказния текст. Но за да бъде този вариант ефективен

и безопасен за учениците, е необходимо задължителното наличие на защитен софтуер.

При работа с компютър и интернет се работи с достъпни за учителите и учениците средства, които не налагат никакви допълнителни разходи за училището: PowerPoint и Word от Office пакета на Microsoft и сайт за свободен достъп, посочен от учениците като любимо място за игра в интернет.

Изборът на приказните текстове, включени в учебните ситуации, е повлиян от няколко фактора.

1. Популярност на текста сред учениците. Тъй като учебните ситуации включват интерактивни методи на работа, които са нови за учениците, наложително е да се работи с познати и любими на учениците текстове. За целта е използван модифициран интерактивен метод „Светкавица“ чрез задача към всички ученици: *Запишете на лист заглавието на първата вълшебна приказка, която си спомняте.* Резултатите, получени като отговор, са първият фактор при подбора на текстовете за работа. Ранжирането на текстовете е: „Пепеляшка“, „Спящата красавица“, „Златното момиче“, „Снежанка“, други (в това число и неприказни текстове, посочени от отделни ученици).

2. Опростена структура на приказния текст. По тази причина приказката „Снежанка“, въпреки че е посочена от учениците като предпочитана, не е включена в учебните ситуации, тъй като предполага много по-сложен анализ на триходовата структура. Отделни елементи (вълшебни предмети, типизирани образи, топоси) от тази приказка присъстват в обобщенията относно общите характеристики на приказните текстове и приказните герои, но поради структурната си сложност за малките ученици тя би била по-коректно интерпретирана в следващите образователни степени.

3. Ясно диференцирани герои. Приказката „Златното момиче“ е особено удобен за създаване на паралели и извличане на нравствено послание текст. По-сложната двуходова структура на този текст не затруднява учениците, а позволява да се очертаят по-категорично типизираните образи на героите.

4. Наличие на подходящ софтуер и сайтове за свободен достъп за игри с приказки.

Учебна ситуация 1

Текст: „Златното момиче“

Работа с „Картите на Проп“⁽³⁾ (3, с.76)

„Карта на приказката“

Необходими материали: хартия, химикалки (флумастри)

Етапи на работа:

1. Представяне на текста от учителя

2. Извеждане с помощта на въпроси на функциите (по Проп⁴⁾) в приказката и откриване на повтарящите се функции:

- отпращане на героинята (2);
- героинята напусна дома си (2);
- героинята се среща с дарител (1);
- героинята се среща с вредител (1);
- дарителят подлага героинята на изпитания (1);
- вредителят подлага героинята на изпитания (1);
- героинята придобива нов (по-добър) облик (1);
- героинята придобива нов (по-лош) облик (1);
- героинята получава награда (1);
- героинята получава наказание (1);
- завръщане на героинята у дома (1);
- завръщане на лъжегероинята у дома (1).

(Наложително е уточнението, че учениците не се обременяват с неподходяща за тях терминология; теоретичната информация е задължителна за учителя, но в процеса на работа се използва достъпна за възрастта на учениците лексика.)

3. Изясняване на приликата и разликата в постъпките на двете героини и диференциране на героиня и лъжегероиня в приказката.

4. Работа в малки групи – 7 минути.

Учениците се разделят на 3 групи, във всяка група има по 6 или 7 ученици (в зависимост от броя на учениците в класа). Задачата към всяка група е различна.

Първа група работи с функциите, които са еднакви и за двете героини.

Втората група работи с функциите, които са свързани само с героинята.

Третата група работи с функциите, които са свързани само с лъжегероинята.

Всяка група има задача да изобрази посочените функции най-много с три свързани знака на малко картонче – „карта“. Последователността на работа в групата е следната: всеки ученик предлага свои варианти на изобразяване на функциите; следва обсъждане в групата на всички варианти; за всяка функция се избира един от вариантите, представени от отделните ученици. Ако не се постигне съгласие, с общи усилия се изработва вариант, различен от предложените.

5. Един ученик от всяка група представя вариантите, като едновременно с това на дъската или на постер се подрежда „Карта на приказката“ със следната структура: общи функции; функции, свързани с героинята (в жълт цвят, на горен ред); функции, свързани с лъжегероинята (в черен цвят, на долен ред).

6. Коментар на структурата.

– *Защо функциите, свързани с героинята, са на горния ред, а свързаните с лъжегероинята – на долния?* (Подсказване: *Кога казваме, че човек е „извисен“, и кога – „долен“?*)

– *Защо горният ред е в жълто, а долният – в черно?* (Подсказване: „златно“ сърце, „черна“ душа)

7. Коментар на комуникативните модели:

– *Защо Златното момиче получава награда, а Черното момиче – наказание?*

– *Можем ли да разберем още от началото на приказката кое момиче ще получи награда и кое ще бъде наказано?*

– *Кои думи от началото на приказката ни помагат да разберем как ще завърши тя за двете героини?*

– *Знаете ли други приказки, в които има подобни герои в началото и подобен край за различните герои?*

– *Кои действия на Златното момиче му помагат да получи награда?*

– *Кои действия на Черното момиче водят до наказание?*

– *Знахарката вредител ли е, или е дарител?*

8. Задачи за самостоятелна работа.

– *Прочетете приказката от презентацията и открийте грешките в нея.*

(Контролните моменти в презентацията са свързани с място на действието, действията на героите, цвятна гама и др.)

Подготовка на сценарий за драматизация (по избор): Историята на Златното момиче; Историята на Черното момиче.

Коя от двете истории може да бъде самостоятелна вълишебна приказка? Защо?

Подгответе драматизацията, като използвате само пряка реч. Включете репликите на героите от приказката, а където се налага, добавете още реплики.

Учебна ситуация 2

Текст: „Пепеляшка“

„Подреждане на пъзел“

„Картинна приказка“

Етапи на работа:

1. Представяне на текста от учителя

2. Работа в екип – 5 минути

Учениците се разпределят в групи (екипи) по четирима.

Роли в екипа:

оператор – работи на компютъра и подрежда пъзела;

съветник – следи действията на оператора и при необходимост ги коригира;

експерт – следи за ефективността на работата на екипа, контролира действията на оператора и съветника;

говорител – представя резултатите от екипната работа пред класа.

Необходима техника и материали:

- текст на приказката пред всеки ученик;
- компютър (интернет);
- лист, химикал.

Инструкция за учениците:

Подредете пъзела. Посочете кои епизоди от приказката са изобразени.

Кои герои виждаме на картинката? По какво познахте героите?

Кой герой виждаме повече от веднъж? Защо?

Кои герои липсват? Защо?

Работи се върху пъзели, илюстриращи различни епизоди от приказката.

3. Представяне на резултатите пред другите групи.

4. Подреждане на картинна приказка с помощта на пъзелите:

Кои пъзели се повтарят? Кой епизод илюстрират? Защо според вас има най-много пъзели, свързани с този епизод (срещата на принца и Пепеляшка)?

Към кои епизоди от приказката липсват пъзели?

5. Допълване на картинната приказка.

Изберете рисунки за оцветяване към липсващите епизоди. Оцветете ги и допълнете картинната приказка.

6. Напишете репликите на героите под всяка картинка.

7. Задачи за самостоятелна (домашна) работа.

Какво друго, освен приказка, може да се нарича „Пепеляшка“? Попитайте родителите си и потърсете в интернет. Огледайте стоките в магазина, надписите по улиците, рекламите... Помислете защо е използвано името на приказната героиня.

Учебна ситуация 3

„Да направим книга за Пепеляшка“

Работа във виртуална среда – сайт с игри онлайн.

Етапи на работа:

1. Представяне на текста от учителя.

2. Работа в екип – 15 минути.

Учениците се разпределят в групи по четирима.

Роли в екипа:

- оператор – работи на компютъра и подрежда книгата;
- съветник – следи действията на оператора и при необходимост ги коригира;
- експерт – следи за ефективността на работата на екипа, контролира действията на оператора и съветника;
- говорител – представя резултатите от екипната работа пред класа.

Необходима техника и материали:

- текст на приказката пред всеки ученик;

– компютър, интернет;

– лист, химикал.

3. Провеждане на панелна дискусия при обсъждане на вариантите на отделните групи.

Въпроси за дискусията:

Корица

Защо избрахте точно тази корица от предложените?

Какво ви подсказа, че това е корица за приказката „Пепеляшка“?

Защо избрахте този цвят?

Първа страница

Защо избрахте тези герои за първата страница?

Къде се развива действието в първи епизод? По какво разбираме?

Подбираме реплики на героите в първи епизод

Какво казва мащехата?

Какво отговаря Пепеляшка?

Втора страница

Кои герои избрахте? Защо?

Какви са репликите на героите във втори епизод?

Какво казват сестрите?

Какво отговаря Пепеляшка?

Къде се развива действието?

Защо сте добавили замък на страницата?

Трета страница

Кои са героите на страницата?

Какво казва Пепеляшка на Феята?

Какво прави Феята?

Как можем да наречем Феята?

Има ли феи в други приказки?

Има ли други герои, които вършат същото като Феята?

В кои приказки сте ги срещали?

Как се наричат тези герои?

Защо на страницата има тиква и плъх?

Четвърта страница

Кои са героите на страницата?

Защо сте поставили само тези герои?

Какво се случва в четвърти епизод?

Пета страница

Какво се случило в полунощ?

Защо Пепеляшка е в старите си дрехи?

Каква е тази обувка?

И защо пак има тиква и плъх?

Шеста страница

Какво избрахте за последна страница? Защо?

Как завършва приказката?

Задачи за самостоятелна работа:

Прочетете текста от презентацията и открийте грешките. (Контролните моменти са свързани с героите и вълшебните предмети.)

Апробираните учебни ситуации за работа върху вълшебна приказка способват за разширяване и задълбочаване на знанията на учениците за жанровата специфика, комуникативната структура и персонажната система на вълшебната приказка.

По-високото равнище на знанията на учениците за жанровата диференциация, комуникативната структура и персонажната система на вълшебната приказка води до по-висока степен на ориентиране на учениците в елементите на комуникативната ситуация в неприказен текст и в реален комуникативен акт.

Екипната работа с компютър и интернет формира у учениците умения за самостоятелно търсене на информация, както и селективен подход при използването ѝ.

БЕЛЕЖКИ

1. Георгиева, М., Р. Йовева, Ст. Здравкова. Обучението по български език и литература в началното училище, 2011, с. 220.
2. Георгиева, М., Р. Йовева, Ст. Здравкова. Обучението по български език и литература в началното училище, 2011, с. 234.
3. Родари, Дж. Грамматика фантазии, 1978, с. 76.
4. Проп, В. Морфология на приказката, 1995.

ЛИТЕРАТУРА

Георгиева, М., Р. Йовева, Ст. Здравкова (2011). *Обучението по български език и литература в началното училище*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.

Проп, В. (1995). *Морфология на приказката*. София: Захарий Стоянов.

Родари, Дж. (1978). *Грамматика фантазии*. Москва: Прогресс.

REFERENCES

Georgieva, M., R. Yoveva, St. Zdravkova (2011). *Obuchenieto po balgarski ezik i literatura v nachalno to uchilishte*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski.

Prop, V. (1995). *Morfologiya na prikazkata*. Sofiya: Zaharii Stoyanov.
Rodari, Dzh. (1978). *Grammatika fantazii*. Moskva: Progress.

MODELS OF TEACHING SITUATIONS FOR WORKING WITH FAIRY TALE IN PRIMARY SCHOOL

Abstract. The paper presents models of teaching situations for learning fairy tales applied in primary school. The structure of the proposed models derives from the contemporary teaching circumstances which require the application of methods and approaches towards the learning of fairy tales that combine the pupils' interest towards the genre, the theoretical key points of the studies, the methodical characteristics of their application as well as the abilities of the interactive methods.

✉ **Dr. Kalina Yocheva, Assist. Prof.**
Konstantin Preslavsky University of Shumen
115, Universitetska Str.
9712 Shumen, Bulgaria
E-mail: yocheva@abv.bg